
Дослідження з енциклопедистики

УДК 002.1-028.27:004.77](477)(031)

УКРАЇНСЬКА ЕЛЕКТРОННА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА МІСЦЕ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ДЕРЖАВИ

Микола Железняк

*Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна*

Здійснено аналіз електронних енциклопедій в українському інформаційному просторі. Досліджено, що електронні енциклопедії поділяються на дві великі групи – цифрові аналоги друкованих видань, наприклад, онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України», і самостійні енциклопедичні веб-проекти, серед яких найпопулярнішою є «Вікіпедія» (входить до найбільш відвідуваних сайтів в українському інформаційному просторі). Незважаючи на те, що електронні енциклопедії мають низку переваг, відмовлятися від друкованих класичних видань немає підстав. З погляду розвитку українського інформаційного простору важливо, щоб будь-який енциклопедичний проект, націлений на виготовлення друкованого продукту, був представлений також електронною версією в мережі Інтернет.

Ключові слова: електронна енциклопедія, ЕСУ, «Вікіпедія», інформаційний простір, інформаційне суспільство.

Енциклопедію, як відомо, вважають взірцем найповнішого та авторитетного подання інформації з широкого кола питань, еталоном знання та відзеркалення рівня науки й культури. Такі видання викликають посилене зацікавлення серед науковців, діячів політики, культури, мистецтва, видавців і найширошого кола читачів. У різних країнах світу в останні десятиліття розпочався бурхливий процес створення електронних енциклопедій, зокрема тих, що є мультимедійними аналогами друкованих видань, і тих, що існують у вигляді самостійних ресурсів в мережі Інтернет або окремо на цифрових носіях (CD, DVD тощо). Мережеві енциклопедичні ресурси привабливі як для читачів, оскільки ними зручно користувалися в онлайн-режимі, так і для укладачів, для яких електронна енциклопедія зазвичай не має обмежень в обсягах та видах інформації. Саме невеликий, зазвичай, розмір статті при надзвичайно лапідарному викладі і є однією з основних причин відсутності бажання в багатьох науковців дописувати до енциклопедій. Є й інші переваги електронних енциклопедій для їхніх творців і користувачів, про що буде зазначено нижче.

Український інформаційний простір нині набув великого розвитку. Українська енциклопедична справа починає активно реагувати на виклики часу. Вітчизняні фахівці доволі швидко запозичили досвід зарубіжних колег щодо створення електронних енциклопедій. Щоправда, варто зауважити, що світова енциклопедистика використовує інформаційні технології вже понад 30 років. Найвідоміша у світі енциклопедія «Britannica» відмовилася від друкованої версії й остаточно перейшла у формат онлайн-видання у 2012 році, хоча в мережі Інтернет вона дебютувала 1994 року; додамо, що вперше комп'ютерна версія цієї енциклопедії з'явилася ще в 1981 році, а доступною на компакт-дисках була від 1989 року. Інші відомі у світі енциклопедії – «Collier's Encyclopedia», «Americana» тощо – також давно не публікують свої томи в друкованому вигляді, а існують лише в цифровому форматі. Найпершою ж суто електронною енциклопедією (без паперових відповідників) вважають енциклопедію «Encarta» від корпорації «Microsoft» (з'явилася 1993 року). Це електронна, але не мережева енциклопедія. Останню найповнішу версію цього видання «Encarta» було випущено у 2007 році в DVD-форматі, що містить понад 68 тисяч статей, безліч статистичної інформації, зображень, фрагментів відео, історичних карт, вбудований словник і інтерактивну карту світу. Була доступна також підписка на щорічні DVD-випуски.

Електронні енциклопедії – це енциклопедії у форматі електронного видання (цифровий формат). Визначення ж поняття електронного видання міститься у відповідному Державному стандарті. У 2010 році набув чинності національний стандарт ДСТУ 7157:2010, відповідно до якого електронне видання – це електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді [4, с. 2]. Зазначений державний стандарт навіть виокрем-

лює за цільовим призначенням довідкове електронне видання, не даючи йому окремого визначення, при цьому не подає жодних відомостей про електронні енциклопедії (або ж електронні енциклопедичні видання). Тобто ДСТУ не виокремлює електронну енциклопедію як окремий вид електронного видання.

Н. Черниш пропонує таке визначення електронної енциклопедії: «Це електронне довідкове видання, яке містить відомості з однієї, декількох чи усіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей із можливим залученням таких елементів мультимедіа, як зображення, анімація, аудіо- та відеоматеріали тощо, а також має зручну (спрощену) систему пошуку та дає змогу переходити з однієї статті на іншу за допомогою гіперпосилань у тексті, розміщене на електронному носіїв інформації або в мережі Інтернет» [9].

Критерії типологічного поділу, що використовують для друкованих енциклопедій, не можна повною мірою застосовувати для класифікації аналогічних електронних видань, однак чимало з них є доречними й при класифікації електронного видання, оскільки суть електронних енциклопедій та сама, що й паперових, іншою (новою) є лише конструкція видання. Зокрема, до спільних рис друкованих та електронних енциклопедичних видань належать: читацьке призначення, структура праці, довідковий характер інформації.

Тож електронні енциклопедії, як і друковані, можна класифікувати так:

- за цільовим призначенням енциклопедії поділяють на наукові, науково-популярні та популярні видання;
- за читацькою адресою енциклопедії бувають для масових читачів, фахівців окремих галузей знань, для дітей;
- за структурою виокремлюють алфавітні, систематичні або ж алфавітно-систематичні енциклопедії;
- за характером інформації вирізняють універсальні, галузеві, спеціалізовані та регіональні енциклопедії.

Водночас електронні енциклопедії мають і свої відмінності порівняно з друкованими. Одна з прикметних особливостей електронних енциклопедичних видань є мультимедійність – наявність у їхньому змісті зображень, аудіо- та відеоматеріалів.

Окрім цього, існують й інші характерні ознаки, властиві лише електронним виданням, за якими їх можна класифікувати. Згідно із згаданим уже ДСТУ електронні видання поділяють на два основні типи. Перший – це електронний аналог друкованого видання, який є віртуальною (цифровою) копією його змісту й форми. Другий тип – це самостійне електронне видання, що не має оригінального паперового відповідника. Тож електронні енциклопедії бувають такими, що є цифровими аналогами видавничих проєктів, або ж самостійними електронними виданнями.

Отже, електронні енциклопедії з цього погляду можна поділити на два основні типи:

- паперово-електронні (наприклад, електронна «Енциклопедія Сучасної України», яка є аналогом друкованої версії цього видання),
- власне електронні (наприклад, «Вікіпедія», яка не має друкованих томів, а існує лише в цифровому середовищі).

Паперово-електронні енциклопедії бувають також різними залежно від характеру представлення електронної версії. Так, в одних енциклопедіях цифрові відповідники – це повна копія (не лише змісту, а й форми) друкованих томів (наприклад, як комп'ютерний оригінал-макет у форматі PDF). У такому разі коректно говорити, що енциклопедія має оцифровану версію. Натомість в інших енциклопедіях їх електронну форму реалізовано окремою мультимедійною системою (в мережі Інтернет чи на цифрових носіях), що має власний інтерфейс, архітектоніку, навігацію, засоби пошуку й технології презентації інформації.

Серед електронних енциклопедій вирізняють енциклопедично-інформаційні ресурси. Такі джерела не підлягають стандартній (класичній) дефініції енциклопедій, їх розуміємо як звід різноманітної інформації (не лише довідкової, а й фактологічної чи будь-якої іншої), що дає системне розуміння про те чи інше поняття, предмет, явище тощо. Наприклад, мережева «Енциклопедія Лесі Українки»¹ є зібранням усієї можливої інформації про видатну українську письменницю, адже цей енциклопедичний ресурс містить її біографічні відомості, вірші, поеми, драматичні твори, публіцистику, переклади, фольклорні записи, дослідження про неї, фотогалерею. Таким чином, згаданий електронний ресурс більше підпадає під визначення інформаційної бази, а не енциклопедії.

Ще однією прикметною рисою електронних енциклопедій є окремий спосіб укладання інформації – гіпертекст, який характеризується нелінійною архітектурою викладу матеріалу й забезпечує миттєвий перехід від однієї статті до іншої, пов'язаної з нею. Цифровий формат подання енциклопедичної інформації відкрив нові перспективи в розвитку видань цього жанру. Зокрема, в мережі Інтернет з'явилися різноманітні веб-енциклопедії, важливою рисою яких є перманентна актуалізація розміщеної інформації (застарілу інформацію постійно оновлюють). Будь-яку енциклопедію, записану на CD-носії, можна адаптувати під онлайн-енциклопедію, і навпаки.

Кожне електронне видання створено в тому чи іншому форматі. Формати електронних енциклопедій – це суто технічна їхня характеристика. Вони можуть бути мережевими (наприклад, HTML – стандартний формат веб-сторінок в Інтернеті) або ж немережевими (у форматах PDF, DjVu, FB2 тощо). У сучасних умовах формати електронних видань загалом та енциклопедій зокрема постійно удосконалюються та змінюються, тому класифікувати електронні видання за цією ознакою не має сенсу. Варто сказати, що мережеві формати електронних енциклопедій мають одну істотну ознаку – вони здат-

¹ Режим доступу: www.l-ukrainka.name

ні забезпечити можливість зворотного зв'язку з читачем. Це вельми корисна функція, яка уможлиблює комунікацію читача з укладачем видання, чим досягається покращення і вдосконалення довідкової інформації. Водночас зауважимо, що наявність зворотного зв'язку має й побічну дію: читачі, які часто не розуміються на стилістиці енциклопедичного жанру, правилах підготовки енциклопедичних матеріалів, звертаються з пропозицією (а інколи й вимагають) змінити інформацію, долучити інші дані, додати нові статті, зайві фото до них тощо. Ознайомлення з такими пропозиціями й реагування на них не дає жодної користі для укладачів енциклопедичних видань і не сприяє розвитку енциклопедистики загалом.

На жаль, у суспільстві відсутнє розуміння основоположних рис енциклопедичного видання, що виявляється насамперед у достовірності інформації. Натомість «Вікіпедія», на наш погляд, є важливим майданчиком, де кожен охочий може виявити свої потенції чи в науковій, чи публіцистичній, чи літературній, чи красназавчій сферах. Однак, ми не маємо ігнорувати й певних небезпек, зумовлених розвитком інформаційних технологій.

Однією з найважливіших переваг електронних мережевих енциклопедій є можливість актуалізації довідкової інформації: застарілу інформацію можна постійно редагувати, видозмінюючи на вимогу часу. У друкованих енциклопедичних виданнях важко оперативно висвітлювати непоодинокі нові явища, що чи не щодня з'являються у суспільно-політичному, культурному, економічному житті, вносити важливі та необхідні зміни у тексті (статистичні відомості, біографічні дані, бібліографія тощо). Електронні енциклопедії в цьому сенсі є гнучкою інформаційно-довідковою системою.

Найвагоміші переваги електронних енциклопедій для видавців:

- оперативність створення електронних енциклопедій (завдяки певним комп'ютерним технологіям електронні енциклопедії з'являються для користування швидше, ніж традиційні паперові);
- відсутність процедури друку й тиражування (менші фінансові витрати);
- швидка актуалізація інформації (для осучаснення застарілих даних не потрібно готувати додаткові випуски, що є звичайною практикою в підготовці традиційних паперових енциклопедій);
- потенційно вища наочність викладу інформації (застосування відеоряду, звукозаписів та інших комп'ютерних технологій атрактивного характеру, які недоступні або дорогі для реалізації в друкованих паперових виданнях);
- необмеженість у кількості матеріалу (розмір статті й реєстр гасел позбавлені такого чинника, як економія текстового ресурсу);
- зворотний зв'язок із читачами (можливість виправити мовні помилки чи фактологічні неточності, які не помітили редактори, проте на які звернули увагу читачі);

- розширення читацької аудиторії (під час пошуку інформації в системах на зразок Google читачі натрапляють на матеріали електронних енциклопедій, не ставлячи собі конкретної мети зайти на сайт тієї чи іншої енциклопедії);
- можливість застосування оперативного перекладача, що певною мірою забезпечує розуміння тексту (інформації) іноземцям;
- за потреби укладач може на основі матеріалів універсальної енциклопедії, виокремивши окремі тематичні групи статей, створити спеціалізовані (галузеві, біографічні, регіональні) енциклопедії, енциклопедичні довідники тощо;
- можливість підготувати енциклопедичне видання для осіб, які мають вади зору, на основі озвучення текстів.

Основні переваги електронних енциклопедій для читачів:

- безкоштовний доступ до багатьох електронних енциклопедій;
- наявність систем навігації, пошуку, гіперпосилань, що забезпечують швидке й зручне споживання інформації;
- фрагменти чи цілі статті можна легко використовувати для роботи з метою цитування (методом копіювання тексту та його вставки в текстовий документ) чи виведення на друк;
- поширення матеріалів енциклопедії серед співбесідників (завдяки широкій інтерактивності мережі Інтернет читачі енциклопедії мають змогу ділитися посиланнями (лінками) на енциклопедичні статті, наприклад, під час обміну думками, твердженнями, обговорення тієї чи іншої проблеми, особливо коли покликання на статтю стає інструментом обґрунтування своїх суджень, міркувань);
- можливість підготувати власну енциклопедичну статтю (характерно для енциклопедій окремого типу (вільних енциклопедій) – із відкритим доступом до створення й редагування статей).

Електронною є енциклопедія, яка функціонує у цифровому середовищі, найпопулярніший з яких – мережа Інтернет. Відповідно до технологій створення сучасні мережеві енциклопедії (веб-енциклопедії, або онлайн-енциклопедії) поділяють на два типи.

Перший тип складають електронні енциклопедії, які утворені внаслідок адаптації для функціонування у веб-середовищі енциклопедичних паперових видань. Особливість таких електронних енциклопедій полягає в тому, що їхні матеріали підготовлено в традиції укладання паперових енциклопедій (про це див.: [9]). Матеріали в них доступні читачам для ознайомлення, але закриті для внесення змін (редагування). Доповненням може бути функція зворотного зв'язку, коли читач має змогу висловити письмово свої думки чи зауваження щодо будь-якої статті. Прикладом слугує електронна

онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України»², яка є першою українською загальною (національною) онлайн-енциклопедією (про методичні рекомендації зі створення онлайн-енциклопедій див.: [5]). У ній охоплено всі сфери буття України – від географічного положення, природи, історії, політичного устрою, економіки й промисловості, науки, культури, мистецтва, літератури до спорту й молодіжної субкультури. Сайт енциклопедії містить понад 50 000 статей і більше 20 000 кольорового іконографічного матеріалу. Як зазначає Н. Черниш, серед універсальних енциклопедій безсумнівним авторитетом у читачів нашої країни користується «Енциклопедія Сучасної України» [9]. Це підтверджує й С. Білокінь, посилаючись на статті ЕСУ, зокрема про релігійних діячів, як на «встановлений у сучасній практиці канон» [7, с. 10]. З головної сторінки ЕСУ можемо одразу потрапити до основних рубрик видання: «Всесвіт і Земля», «Людина», «Суспільство», «Наука», «Культура». На цій сторінці також доступний глобальний пошук за матеріалами енциклопедії. Нижче користувачеві пропонують переглянути вибрані статті, галерею кращих фотографій, а також блок зі змінними новинами, що пропонує до перегляду статті, написані напередодні. Наприкінці сторінки – блок із контактною інформацією та відомості про енциклопедію.

До другого типу електронних енциклопедій належать такі, що створюються не видавництвами, а читачами (відповідно до правил кожного проекту). Це так звані вільні енциклопедії. Для таких енциклопедичних веб-проектів характерна висока швидкість розвитку, необмеженість доступу до редагування розміщених матеріалів та створення нових, форуми для спілкування учасників, впроваджені в проект, і головне – їхня популярність серед інтернет-користувачів. Стрімкий розвиток онлайн-енциклопедій другого типу став можливим завдяки появі wiki-технології, яка створила й поширила методи, що підходять для розроблення проектів енциклопедичного характеру, та інструментарій, який сприяє швидкому розвитку енциклопедичних проектів. Нині за допомогою wiki-технології з'явилася велика кількість інтернет-енциклопедій, як універсальних, так і вузькоспеціалізованих. Та основним і найвідомішим wiki-проектом, звісно, є «Вікіпедія».

Українська «Вікіпедія»³ є найпотужнішим ресурсом знань про Україну, українців і все українське; у цьому сенсі вона не має конкурентів. Окрім цього, «Вікіпедія» є найбільшим у світі електронним ресурсом українською мовою. Однак ця електронна енциклопедія поступається друкованим працям за якістю та глибиною довідок. Натомість вона перевершує паперові видання за обсягом гасел, ілюстрованого матеріалу, можливістю отримати інформацію одночасно кількома мовами, технологіями відтворення інформації тощо.

Варто ще раз наголосити на тому, що електронні енциклопедії вільного типу поступаються за якістю й точністю інформації тим енциклопедичним проектам, які підготовлені видавництвами із залученням фахівців високого

² Режим доступу: esu.com.ua

³ Режим доступу: uk.wikipedia.org

рівня. У цьому, на нашу думку, криється основне слабке місце саме відкритих електронних енциклопедій. Інакше кажучи, окрема частина електронних енциклопедій не відповідає канонам класичної енциклопедичної справи.

Статтю у «Вікіпедії» може створити будь-яка людина, зокрема й низької фахової компетенції з того питання, про що в ній ідеться. При цьому необхідно розуміти, що апіорі енциклопедичне знання (інформація з енциклопедії) є науковим знанням, енциклопедія належить до наукових (науково-довідкових) видань, а енциклопедична стаття є науковою (науково-довідковою) статтею. Науковість в питаннях енциклопедистики полягає, по-перше, в тому, що енциклопедії створюють відповідно до науково обґрунтованих методичних принципів і засад. По-друге, енциклопедична інформація є апіорі достовірною, усталеною, перевіреною й об'єктивно висвітленою. По-третє, науковість передбачає ще й авторство. Будь-яка наукова праця (зокрема й науково-довідкова), так само, як і, власне, наукова ідея, теорія, гіпотеза тощо, мають свого автора-винахідника. І справа тут не лише в персоніфікації наукового знання, а передусім у науковій відповідальності за ту інформацію, що подається в енциклопедії.

Наукові критерії створення електронних енциклопедій, таких як «Вікіпедія», та науковість самої інформації в них не захищені. Прикметно й те, що у вільних енциклопедіях не зазначають авторства в статтях. Все це, великою мірою, знецінює рівень енциклопедичного знання, оскільки додає йому таких ознак, як суб'єктивність викладу інформації, недостовірність, ненадійність фактичного матеріалу та анонімність. Всі ці ознаки не характерні для якісних традиційних паперових чи електронних енциклопедичних видань. Та, власне, як зазначено вище, ми переконані, що одне з головних надбань «Вікіпедії» – надання будь-кому реалізувати й оприлюднити швидко та широко свої здобутки, розуміння тих чи інших питань, їх трактування тощо. Звичайно, це не заперечує можливості й авторитетному науковцеві бути автором статті у «Вікіпедії». Єдине, що читач про це авторство не знатиме. З іншого боку, немає жодного запобіжника щодо участі у творенні статей у «Вікіпедії» не лише людей некомпетентних, а й тих, хто прагне використати цей ресурс у власних інтересах зумисне або дезінформувати читача.

Отже, з одного боку, відкритість «Вікіпедії» є позитивом, позаяк це сприяє розкриттю власного творчого потенціалу через можливість підготовки енциклопедичної статті, яку зможе прочитати будь-хто. Підготувати багато якісних статей у вільних енциклопедіях і заявити про це в інформаційному просторі (наприклад, через соціальні мережі) є одним із способів взаємодії та комунікації особи із суспільством, зокрема й інформаційним, вибудування соціальних взаємовідносин із ним, самопрезентації в ньому, що, таким чином, зближує електронні вільні енциклопедії з соціальними мережами за роллю, яку вони можуть відігравати у «віртуальному» житті людей. Однак, окрім дійсно талановитих осіб, компетентних у висвітлюваних питаннях, є ще й категорія осіб, не лише позбавлених літературного хисту й компетент-

ності, та таких, що вирізняються хворобливим потягом до писання. Інакше кажучи, вільні енциклопедії – це також зручний майданчик для розвитку в інформаційному просторі графоманства й інших подібних явищ. До речі, після комерціалізації видавничої справи, коли з'явилася можливість власним коштом будь-кому видати книгу, цим скористалося чимало графоманів, психічно нездорових людей, авантюристів, які таким чином намагалися реалізувати свої комплекси.

Звернімо увагу й на ще одну проблему – цитування енциклопедичних статей. З точки зору етики підготовки наукової роботи цитування енциклопедичної статті вченим у своїй публікації завжди було ознакою високого стилю. Однак із розвитком вільних енциклопедій цитування в наукових працях матеріалів із «Вікіпедії» сьогодні часто сприймається як покликання на неавторитетне джерело інформації і перетворюється на ознаку низького стилю. Більше того, на думку американського фізика Р. Л. Парка, «Вікіпедія» є джерелом поширення псевдонаукових ідей, отже, може шкодити розвитку класичної науки загалом [2].

Можливість будь-кому написати чи відредагувати будь-яку статтю створює ще й плацдарм для інформаційної маніпуляції чи пропаганди. Тобто ідею вільності електронної енциклопедії легко можна використати з будь-якими намірами, в тому числі не завжди високиморальними, що, знову ж таки, суперечить класичному визначенню енциклопедії як авторитетного джерела знань.

Щодо недоліків електронних енциклопедій типу «Вікіпедії» та загроз, які вони мають, заслуговують на увагу слова академіка Ю. С. Осипова: нові інформаційні технології принципово змінили способи міжособистісного спілкування, розширили його сферу до загальнопланетарних масштабів. Тепер кожен із багатьох сотень мільйонів користувачів Інтернету може бути не лише споживачем інформації, а й його джерелом для мільйонів інших людей. Ця нова в житті людства якість міжособистісного спілкування породила й нові технології зокрема соціальні мережі, а також інформаційні бази, у створенні яких бере участь необмежена кількість людей з непідтвердженою кваліфікацією й часом сумнівними знаннями. Такою технологією є, наприклад, надто популярна «Вікіпедія». На жаль, вона спонукає до девальвації одного з основних властивостей наукового знання – його достовірності. Шкода в отриманні помилкового знання, яке подається за достовірне, для окремої людини і суспільства в цілому полягає не лише в тому, що це знання не відповідає дійсності, отже, вводить людину в оману, а й у тому, що воно уможливорює маніпулювання окремими людьми та суспільствами [6, с. 6].

Водночас треба визнати, що, незважаючи на недоліки (які для більшості людей непомітні), а завдячуючи відчутним перевагам електронних енциклопедій, вікі-проекти серед пересічних громадян користуються більшою популярністю, ніж традиційні енциклопедії. Це навіть призводить до появи в суспільстві хибних думок, згідно з якими про традиційні паперові енциклопедії відгукуються як

про пережиток минулого, від якого варто б, нарешті, відмовитися.

Проте в колі фахівців висловлюються інші міркування. Зокрема, через недоліки електронних енциклопедій, про які йшлося вище, дедалі частіше лунає ідея того, що «Вікіпедію» й багато інших подібного типу вільних енциклопедій не коректно іменувати, власне, енциклопедіями. Останнім часом серед енциклопедознавців термін «вікіпедія» починає вживатися не лише в значенні власної назви інтернет-ресурсу, а й як загальна назва на позначення нового явища – окремого (квазіенциклопедичного) типу джерела довідкової інформації. Між іншим, одним із перших, хто відмовився називати «Вікіпедію» енциклопедією, був колишній головний редактор енциклопедії «Britannica» Роберт Мак-Генрі [1], а термін «квазіенциклопедія» набуває вжитку в наукових публікаціях з енциклопедознавства (див. напр.: [3]).

В основі взаємин людини з навколишнім світом і суспільством лежать інформаційні процеси. Людина сприймає інформацію, читаючи пресу, книгу, слухаючи радіо, переглядаючи телевізійні передачі чи інформаційні ресурси Інтернету. Отриману інформацію вона опрацьовує та зберігає у вигляді певного образу, сформованого переконання, прийнятого рішення, висловленої думки, написаного тексту тощо. Поруч із зазначеними засобами комунікації сьогодні неабиякого поширення набули комп'ютерні технології, які здатні розповсюджувати відомості набагато швидше, зручніше й у необмеженому обсязі. Інтернет утворює потужний канал поширення інформації та її обміну, формує інформаційне середовище.

Згідно з даними Інтернет-асоціації України та компанії InMind Factum Group Ukraine, станом на серпень 2017 року майже 65% українців у віці понад 15 років є регулярними користувачами мережі Інтернет, а серед найбільш популярних (відвідуваних) інтернет-сайтів є енциклопедичний проект «Вікіпедія»⁴. Отже, мережа Інтернет в Україні – потужне інформаційне середовище, а енциклопедично-довідкові ресурси (що важливо!) – актуальний його складник. Інтернет використовують для здійснення різних дій і в різних сферах – науці, освіті, культурі, управлінні, комерційній діяльності, торгівлі, спілкуванні та відпочинку. Питомі обсяги інформації, реалізовані через комп'ютерні мережі, стрімко зростають, а роль традиційних інформаційних каналів зменшується. Як наслідок з'явилося нове явище – інформаційне суспільство, що характеризується надзвичайно високою виробничою ефективністю. До речі, наприклад, перший том 12-томного видання «Енциклопедия для школьников и студентов» (Минск, 2009), що його публікує видавництво «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», так і називається «Информационное общество. XXI век».

Українське інформаційне суспільство обмежено інформаційним простором України, яке розуміємо як середовище створення, розповсюдження (передавання) й існування (перебування) інформації. Поняття інформаційного про-

⁴ Режим доступу: <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>

сторю належить передусім до кола соціально-політичних проблем. Соціальний аспект відображає засоби інформації, завдяки яким інформація утворюється, поширюється й існує. Політичний аспект формує зміст інформації, особливості її висвітлення тощо.

Національний інформаційний простір формують:

- державні й недержавні інформаційні служби, агентства;
- державні й недержавні радіо, телебачення, преса;
- видавництва різних типів;
- професійні (наукові, літературні, мистецькі, спортивні) об'єднання громадян;
- культурно-просвітницькі установи (бібліотеки, музеї, спілки);
- інші, причетні до збирання, зберігання, дослідження і поширення інформації, державні та недержавні інституції.

Розвиток українського інформаційного суспільства є складовою державної політики в Україні. Свідченням цього слугують: послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.» від 23.02.2000; Указ президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31.07.2000; закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр.» від 09.01.2007; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15.05.2013, а також інші нормативно-правові акти, відповідно до яких держава створює умови для розбудови інформаційного суспільства в країні.

Наприклад, відповідно до «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» електронна енциклопедистика потрапляє під запропоноване в документі визначення терміна інформаційний ресурс, що тлумачиться як «систематизована інформація або знання, що мають цінність у певній предметній галузі і можуть бути використані людиною в своїй діяльності для досягнення певної мети». Чіткі реляції з електронною енциклопедистикою віднаходимо й у визначенні терміна електронна культура – «форма культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій». Тож електронні енциклопедії – як засіб поширення довідкових знань щодо здобутків України у різних сферах життєдіяльності – можна віднести до інформаційно-комунікаційних технологій.

Насправді, енциклопедичні видання виконують не лише інформаційно-комунікативну функцію. Енциклопедії, зокрема ті, що презентують національні досягнення і здобутки, здатні виконувати важливу пропагандистську функцію. Йдеться про те, що цілеспрямоване поширення енциклопедичних знань у суспільстві забезпечує прищеплення національно (державно) орієнтованих

ідей, цінностей, норм і моделей поведінки, що сприяє соціальній гармонії та згоди у суспільстві. Окрім поширення знань, важливих для розвитку держави, енциклопедії є носієм тієї інформації, яка здатна протидіяти виявам маніпулювання масовою свідомістю, що, зокрема, нині спостерігається як вияв зовнішнього інформаційного впливу. В цьому сенсі вважаємо, що консолідація енциклопедичних знань в інформаційному суспільстві може розглядатися як засіб протидії в боротьбі за захист інформаційної безпеки держави. А один із варіантів такої консолідації може бути створення електронної національної енциклопедії різними мовами (англійською, німецькою, французькою, італійською, іспанською тощо), що поширюватиме в світі автентичні знання про Україну, українців і українську культуру, історію, традиції тощо, що забезпечить в міжнародному інформаційному просторі створення цілісної правдивої картини українського світу, зокрема й на противагу «руському міру».

Таким чином, для формування сучасного, відповідного наявним загрозам і викликам національного інформаційного простору України стратегічно виправданим вбачаємо розвиток електронної енциклопедистики з метою посилення державницьких позицій у суспільстві та пропаганди української ідеї.

У сучасному інформаційному суспільстві електронна енциклопедія є технологією поширення довідкових відомостей, які дають змогу оперативно надавати споживачеві великий обсяг фактичного матеріалу. Однак випуск друкованих енциклопедій високого рівня культури та поліграфічного виконання, які готують висококваліфіковані науково-редакційні колективи, нині законодавчо-модно продовжує бути актуальним.

Водночас електронні енциклопедії виявляють низку переваг як для укладачів, так і користувачів. Йдеться і про менші фінансові витрати, і зручність у користуванні, й оперативне оновлення інформації, і швидкість віднаходження інформації і якість її ретрансляції тощо. Саме тому електронна енциклопедистика набула широкого розвитку у світі. Українські енциклопедисти перейняли досвід зарубіжних фахівців щодо підготовки електронних енциклопедій. Проте лише окремі з них, дійсно, відповідають рівню енциклопедії як жанру. Інші електронні проекти, що містять в назві слово «енциклопедія», часто є лише певним довідково-інформаційним ресурсом, що акумулює відповідний комплекс інформації, структурує її, проте за змістом і поданням інформації не відповідає статусу енциклопедії (радіше енциклопедичний ресурс чи хрестоматія).

На окрему увагу заслуговують найбільш популярний тип електронних енциклопедій – вільні енциклопедії (вікі-енциклопедії). Проте наш аналіз свідчить, що варто диференціювати поняття енциклопедія й вікіпедія як різні поняття. Енциклопедія (як електронна, так і паперова) є носієм наукового системного (комплексного) знання. Вікіпедія – це носій несистемного знання, причому доволі часто не захищеного від псевдо- чи ненаукової інформації.

На основі здійсненого аналізу та узагальнень рекомендуємо (науковцям, видавцям, органам державної влади у справах інформаційної політики, культури, освіти й науки):

- Тракувати електронну енциклопедистику як дієвий і популярний за-сіб прищеплювання знань в українському інформаційному просторі. При цьому усвідомлювати, що електронна енциклопедистика є не лише джерелом знань, а й важливою інформаційно-комунікаційною технологію формування інформаційного суспільства в Україні.
- Стимулювати розвиток електронної енциклопедистики шляхом появи й поширення нових електронних енциклопедій, що відповідають засадам створення енциклопедії в традиційному (класичному) розу-мінні, яке, зокрема, передбачає оперування достовірним науковим знанням.
- Посилити позиції електронної енциклопедистики в українському ін-формаційному просторі, насамперед у процесах державотворення, формування єдиної національної політики, відстоювання національ-них інтересів держави, боротьби із зовнішньою інформаційною агре-сією тощо.
- Передбачити заходи щодо створення національної електронної енци-клопедії або будь-яких інших вітчизняних ресурсів енциклопедичного характеру при розробленні державних нормативних документів, які регламентують виконання українських законів, присвячених розви-тку інформаційного суспільства в Україні.
- Прагнути до того, щоб будь-яка сучасна енциклопедія, передусім така, що створюється за державним фінансуванням, мала би дві версії – па-перову та електронну.
- Враховувати укладачам електронних енциклопедій різні технологічні аспекти, що забезпечують не лише зручність у користуванні ними, а й оперативне віднайдення енциклопедичних статей при запитах на ту чи іншу інформацію в пошукових системах (наприклад Google).

ЛІТЕРАТУРА

1. McHenry R. The Faith-Based Encyclopedia Blinks // TCS Daily. 2005. Dec. 14. <https://archive.li/idLXy>.
2. Park R. Wikipedia: Has a beautiful idea fallen victim to human nature? // What's New By Bob Park. 2007. Mar. 23.
3. Боряк Г., Папакін Г. Відкриті енциклопедичні гуманітарні ресурси в Інтер-неті: сучасний стан і проблеми функціонування // Спеціальні історичні дис-ципліни. 2013. Число 21. С. 73–89.
4. Видання електронні: Основні види та вихідні відомості. ДСТУ 7157:2010. Київ, 2010.
5. Методичні засади створення паперових і електронних енциклопедичних ви-дань / За ред. М. Железняка; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2015.

6. Осипов Ю. Место энциклопедий в современном мире // Вопросы энциклопедистики. 2013. Вип. 3. С. 4–8.
7. Передне слово // Українська мала енциклопедія Т. 1 / Укл. Є. Онацький. Вид. 2-ге; упоряд. С. Білокінь. Київ, 2016.
8. Українські електронні та паперові енциклопедичні видання: основні здобутки й перспективи / За ред. М. Железняка; Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2015.
9. Черниш Н. Редагування енциклопедичних видань: теорія і практика. Львів, 2015.

UKRAINIAN ONLINE ENCYCLOPEDIAS: DEVELOPMENT TRENDS AND PLACE IN THE INFORMATION SPACE OF A STATE

Mykola Zhelezniak
*NASU Institute of Encyclopedic Research,
Kyiv, Ukraine*

The analysis of online encyclopedias in the Ukrainian information space is done in this paper. It is investigated that online encyclopedias are divided into two large groups: digital analogues of printed editions, for example the online Encyclopedia of Modern Ukraine, and independent encyclopedic web projects, among which the most popular is Wikipedia (one of the most visited sites in the Ukrainian information space). Despite the fact that electronic encyclopedias have a number of advantages, to refuse to print classical editions there are no grounds. For the development of the Ukrainian information space, it is important that any encyclopedia project aimed at making a printed product is also presented in an electronic version.

Keywords: online encyclopedias, Encyclopedia of Ukraine Online, Wikipedia, information space, information society.

REFERENCES

Boriak, H., Papakin, H. (2013). Vidkryti entsyklopedychni humanitarni resursy v Interneti: suchasnyi stan i problemy funktsionuvannia. *Spetsialni istorychni dysypliny*, 21, 73-89 (in Ukrainian).

Osipov, Y. Mesto entsyklopedii v sovremennom mire. In *Voprosy entsyklopedistiki*. 2013, 3 (in Russian).

McHenry, R. (2005). The Faith-Based Encyclopedia Blinks. *TCS Daily*, Dec. 14, <https://archive.li/idLXy>.

Osipov, Y. Mesto entsyklopedii v sovremennom mire. In *Voprosy entsyklopedistiki*. 2013, 3, 4-8 (in Russian).

Park, R. (2007). Wikipedia: Has a beautiful idea fallen victim to human nature? *What's New By Bob Park*, Mar. 23.

Perednie slovo (2016). In Onatskyi Ye. (Ed.). *Ukrainska mala entsyklopediia*. (Vol. 1). Kyiv (in Ukrainian).

Vydannia elektronni: Osnovni vydy ta vykhidni vidomosti. DSTU 7157:2010. (2010). Kyiv (in Ukrainian).

Zhelezniak, M. (Ed.). (2015). *Metodychni zasady stvorennia paperovykh i elektronnykh entsyklopedychnykh vydan*. Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research (in Ukrainian).

Zhelezniak, M. (Ed.). (2015). *Ukrainski elektronni ta paperovi entsyklopedychni vydannia: osnovni zdobutky y perspektyvy*. Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research (in Ukrainian).